

и их прекурсоров : Утверждено постановлением Правительства Республики Таджикистан от 24 ноября 2010 года № 608. – Душанбе, 2010. – 5 с.

10. План мероприятий по реализации Стратегии по борьбе с незаконным оборотом наркотиков в Республике Таджикистан на 2013-2020 годы : Утвержден распоряжением Директора Агентства по контролю за наркотиками при Президенте Республики Таджикистан от 20 декабря 2013 г. № 113. – Душанбе, 2013. – 12 с.

11. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері протидії поширенню наркоманії, боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсоров на 2011-2015 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 вересня 2010 року № 1808-р // Офіційний вісник України. – 2010. – № 70. – Ст. 2533.

12. Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р // Офіційний вісник України. – 2013. – № 76. – Ст. 2829.

УДК 343.352.7

ПСИХІЧНЕ НАСИЛЬСТВО ПРОТИ СЛУЖБОВОЇ ОСОБИ ЧИ ГРОМАДЯНИНА, ЯКИЙ ВИКОНУЄ ГРОМАДСЬКИЙ ОБОВ'ЯЗОК

Владимиренко С.В.,
здобувач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Статтю присвячено дослідженню психічного насильства в злочині, передбаченому статтею 350 Кримінального кодексу України. Здійснено огляд сучасних проблем визначення психічного насильства як елемента об'єктивної сторони цього злочину. Зроблено висновок про необхідність удосконалення кримінального законодавства України.

Ключові слова: кримінальне право, об'єктивна сторона, погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок.

Владимиренко С.В. / ПСИХИЧЕСКОЕ НАСИЛИЕ ПРОТИВ ДОЛЖНОСТНОГО ЛИЦА ИЛИ ГРАЖДАНИНА, ИСПОЛНЯЮЩЕГО ОБЩЕСТВЕННЫЙ ДОЛГ / Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, Украина

Статья посвящена исследованию психического насилия в преступлении, предусмотренном статьей 350 Уголовного кодекса Украины. Осуществлен обзор современных проблем определения психического насилия как элемента объективной стороны этого преступления. Сделан вывод о необходимости усовершенствования криминального законодательства Украины.

Ключевые слова: уголовное право, объективная сторона, угроза или насилие относительно служебного лица или гражданина, исполняющего общественный долг.

Vladimirenko S.V. / MENTAL VIOLENCE AGAINST AN OFFICIAL OR A CITIZEN WHO PERFORMS A PUBLIC DUTY / Odessa I.I. Mechnikov National University, Ukraine

The article investigates the psychological violence of the crime under item 350 of the Criminal Code of Ukraine. It carried out a review of contemporary issues determining mental violence as an element of the objective side of this crime. The conclusion about the need to improve the criminal legislation of Ukraine.

Key words: criminal law, objective party, threat or violence concerning the office person or the citizen which performs a public debt.

Важливість об'єктивної сторони злочину полягає в тому, що саме цей елемент складу злочину є фундаментом усієї конструкції складу злочину та кримінальної відповідальності. Підтвердженням цього є той факт, що в диспозиціях статей Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) законодавець найчастіше зазначає саме ознаки об'єктивної сторони. Об'єктивна сторона злочину є процесом суспільно небезпечного та протиправного посягання на охоронювані законом інтереси, що розглядається з його зовнішньої сторони, з точки зору послідовного розвитку тих подій і явищ, які починаються зі злочинної дії (бездіяльності) суб'єкта та закінчуються настанням злочинного результату [1, с. 20].

Частина 1 статті 350 КК України з об'єктивної сторони виражається в погрозі вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або знищенням чи пошкодженням майна загальнонебезпечним способом щодо службової особи чи її близьких або щодо громадянина, який виконує громадський обов'язок.

Традиційно в теорії кримінального права насильство класифікується на два різновиди: фізичне та психічне. Наявні нечисленні роботи з вивчення поняття «психічне насильство» визнають погрозу як його єдину форму [2; 3]. У вітчизняній спеціальній літературі погроза трактується як «обіцянка заподіяти будь-яке зло, неприємність» [4, с. 819]; «заякувати чим-небудь» [5, с. 125]; «виражений словами, письмово, за допомогою жестів чи міміки,

шляхом заякування зброєю тощо намір завдати певної шкоди громадським інтересам або окремим особам» [6, с. 812–813]; «виражений словами, письмово, певними діями або іншим чином намір завдати фізичної, матеріальної чи іншої шкоди окремій особі або громадським інтересам; один із видів психічного насильства над особою; виконує переважно функцію примушування» [7, с. 544].

Проаналізувавши наведені визначення погрози, можна дійти висновку, що вона по-різному визначається в науковій літературі. Так, більшість учених схильні визначати погрозу як примус, заякування, збудження в людини відчуття тривоги, психічний вплив, вид психічного насильства, погрозу застосування фізичної сили, тобто «різні способи впливу на психіку людини з метою пригнічення волі потерпілого й примушування його до певної активної чи пасивної поведінки» [8, с. 27]. Інші вважають, що психічним насильством є лише погроза застосування фізичного насильства [3, с. 7]. Деякі вчені під час аналізу конструювання насильницького способу вчинення злочинів зводять дійсне насильство до фізичного впливу, а погрозу насильством визначають як готування до насильства: «Психічне насильство розглядають лише в якості потенційно можливого фізичного насильства, у якості своєрідної стадії «виявлення умислу» на фізичне насильство» [9, с. 442]. У зв'язку із цим цікавою є думка науковців, які ототожнюють погрозу застосування фізичного насильства з психічним насильством та визначають цей кримінально-

правовий феномен як «протиправний вплив, спрямований на психіку іншої особи, з метою придушення її опору або підкорення її волі винного шляхом залякування застосуванням фізичної сили» [10, с. 128].

На думку вітчизняного дослідника кримінально-правового поняття погрози І.П. Міщука, винний, висловлюючи погрозу, прагне вплинути на психіку людини, її душевний стан і таким чином не лише подавити свободу волевиявлення особи, а й нанести психічну травму. Водночас визначення погрози лише як виду психічного насильства вважаємо надто вузьким [11, с. 553].

Відсутність законодавчого поняття психічного насильства вносить невизначеність у правозастосовну практику.

Основною властивістю будь-якої погрози є залякування потерпілого. Застосовуючи погрозу, винний прагне шляхом залякування впливати на психіку потерпілого та тим самим домогтися бажаного результату. Безпосереднім об'єктом впливу подібних посягань виступає психіка людини, під якою розуміється властивість високоорганізованої матерії, що є особливою формою відбиття дійсності, продуктом та умовою специфічної (сигнальної) взаємодії живої системи з навколишнім середовищем. Залежно від виду впливу на психіку виділяють інформаційні та позаінформаційні способи порушення психічної недоторканості особи шляхом погроз [12, с. 27].

До інформаційного впливу належать такі дії:

– погрози різного характеру (застосуванням насильства, вбивством або заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю, знищенням, пошкодженням чи вилученням майна, поширенням ганебних та інших відомостей, здійсненням вибуху, підпалу або інших дій);

– образа, клепа, інші дії, здатні заподіяти психічну травму чи обмежити волю волевиявлення (обіцянка тих або інших вигід, незаслужені докори, службові причіпки, цькування, знущання, грубе поводження);

– різна «загрозлива» інформація, що обмежує здатність прийняття рішень (демонстрація зброї, сцен насильства над людьми та інші дії, які слугують засобом для створення обстановки, у якій необхідна від людини поведінка розглядається як оптимальна).

Позаінформаційні шляхи впливу на психіку людини виражаються в приведенні потерпілого в стан, коли він не здатний реально оцінювати навколишню дійсність і керувати своєю поведінкою, шляхом безпосереднього впливу на мозок людини різними наркотичними чи лікарськими речовинами, у тому числі психотропними засобами, алкоголем, електронною стимуляцією мозку. Такий вплив на психіку людини повинен прирівнюватися до одного з видів порушення психічної недоторканості особи [12, с. 28–29].

Не має значення форма доведення до особи погроз. Нарівні з особистою усною передачею цієї інформації цілком припустима письмова форма або за допомогою жестів, а також передача вимоги через третіх осіб, електронною поштою, конклюдентна (тобто поведінка особи за певних обставин, з якої ясно постає намір (бажання) здійснити певні дії) тощо [13]. Вербальна погроза являє собою психічне насильство, виражене усно у формі безпосереднього звертання винного до потерпілого. У такому разі слова є суспільно небезпечним діянням та мають вплив на психіку потерпілого, як і погрози, виражені в яких-небудь діях. Це пояснюється тим, що слово сприймається людиною як реальний подразник, здатний стати за деяких умов сильнішим, ніж подразник «первісний». Саме слово за такої ситуації має всі психологічні й фізичні ознаки дії, тобто виступає окремим актом поведінки, який виходить із певних мотивів і спрямовується на певну мету [14, с. 12].

Крім словесних погроз, злочинець може використовувати жести, що припускає такі дії винного, які створюють у потерпілого враження цілком реального посягання на його життя, здоров'я та інші блага. Учені до невербальних погроз відносять оптико-кінетичні, паралінгвістичні та

екстралінгвістичні, які використовують (або створюють) обстановку вчинення злочину [15, с. 275]. Таке психічне насильство може виражатися в різних жестах: замахуванні кулаком, піднесенні його до особи потерпілого, наставляння пальців до його очей тощо. Погроза за допомогою жестів є досить ефективним засобом впливу та за зовнішнім виглядом іноді нагадує інший, більш небезпечний злочин. Тому велике значення має правильне з'ясування суб'єктивних ознак складу злочину, зокрема, встановлення злочинного умислу винного.

Виділяються дві групи ознак погрози: загальні, що характеризують її суспільну небезпеку й протиправність, та особливі (необхідні).

До загальних ознак погрози застосування насильства належать такі:

1) факт залякування потерпілого застосуванням фізичного насильства;

2) дійсність погрози застосування насильства.

До особливих ознак погрози застосування насильства належать такі:

1) реальність здійснення такої погрози;

2) момент передбачуваного здійснення погрози (негайно або в майбутньому);

3) інтенсивність погрози [16, с. 35]. Перевагою такого підходу може бути спроба розмежувати ознаки власне погрози та погрози застосуванням фізичного насильства. Однак загальні ознаки виділено трохи непослідовно. Крім того, факультативна ознака моменту здійснення погрози не впливає на кваліфікацію діяння як погрози застосування насильства, змінюючи лише юридичну оцінку такої погрози.

Найважливішою характеристикою погрози є її інтенсивність. Інтенсивність погрози в цілому складається з таких моментів:

– характер дій, що складають зміст погрози;

– суб'єктивне сприйняття потерпілим імовірності проведення погрози у виконання;

– суб'єктивне сприйняття погрози самим погрожуючим;

– об'єктивна небезпека (реальність) погрози.

Судова практика доводить, що суди, застосовуючи формулювання погрози насильством або розпавою, не з'ясовують інтенсивність погроз, які можуть бути небезпечними або безпечними для життя чи здоров'я, від чого залежить кваліфікація дій винних. У деяких випадках погрози не включаються судами у факту обвинувачення, а застосовуються як кваліфікуюча ознака, і навпаки [17; 18; 19]. Для оцінки інтенсивності погроз необхідно враховувати реальне сприйняття інтенсивності погрози потерпілим, спрямованість умислу винної особи на погрозу певної інтенсивності. Якщо ж їх установити неможливо, слід брати до уваги всі обставини вчиненого діяння: обстановку, спосіб, місце, час, кількість тих, хто посягає, наявність у них зброї або яких-небудь предметів тощо.

Погроза, яка може бути засобом вчинення інших злочинів, загалом не повинна супроводжуватися підставами побоювання здійснення вираженої погрози. Погроза в цих випадках виступає засобом придушення волі потерпілого, а цієї мети може бути досягнуто також погрозою, об'єктивно нездійсненою. Головне, щоб потерпілий був переконаний у реальності здійснення погрози незалежно від того, чи дійсно її може бути здійснено. Безумовно, ступінь суспільної небезпеки злочину, вчиненого за допомогою реальної погрози, є вищим, ніж в аналогічного злочину, вчиненого за допомогою нереальної погрози. Проте ця відмінність повинна мати значення лише під час призначення покарання, а не під час кваліфікації злочинних дій [15, с. 277].

Усе вказане дає можливість стверджувати, що погроза є різновидом психічного насильства, тобто необхідно, щоб протиправний вплив на людину здійснювався саме психічними способами й методами.

Крім того, погроза в контексті досліджуваного злочину носить інформаційний характер. Він повинен виражатися в заяві про майбутнє заподіяння шкоди інтересам потерпілого. Винний усно або письмово передає інформацію про намір вчинити вбивство потерпілого, заподіяти йому тяжкі тілесні ушкодження, знищити чи пошкодити його майно загальнонебезпечним способом.

Слід зазначити, що погроза повинна бути розрахована на залякування потерпілого за допомогою передачі йому відповідної інформації, здатної викликати стан страху, стурбованості за своє життя або життя близьких, охоронювані інтереси. Наведене підтверджується судовою практикою [20]. Так, громадянин К., перебуваючи в неприязних відносинах із сільським головою селища Ліснич Бершадського району Вінницької області громадянином Н., оскільки громадянин Н. як сільський голова 3 червня 2009 року, перевіряючи факт присутності громадянина К. на робочому місці сторожа в Лісничанській загальноосвітній школі та встановивши його відсутність, зробив зауваження щодо порушення останнім трудової дисципліни, під час зустрічей упродовж червня 2009 року – серпня 2010 року висловлював сільському голові погрози розправою, переслідуючи мету змінити характер діяльності громадянина Н. щодо себе.

У подальшому громадянин К. вирішив реалізувати свої наміри щодо зміни характеру діяльності громадянина Н. стосовно себе цілеспрямованими погрозами вбивством та нанесенням тяжких тілесних ушкоджень із метою ство-

рення уяви реальної загрози їх реалізації, озброївся знаряддям сільськогосподарського призначення (косою) та прибув 16 серпня 2010 року близько 8 години до приміщення Лісничанської сільської ради Бершадського району.

Суд дійшов висновку, що дії громадянина К. слід кваліфікувати за частиною 1 статті 350 КК України як погрозу вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень щодо службової особи, що застосована з метою зміни її характеру в інтересах того, хто погрожує [20].

Таким чином, погроза в досліджуваному злочині характеризується трьома обов'язковими ознаками:

- є різновидом психічного насильства;
- носить інформаційний характер;
- розрахована на залякування потерпілого можливим заподіянням фізичної шкоди йому особисто або близьким, їх інтересам.

Наведені ознаки погрози необхідно визнати основними й обов'язковими.

Вважаємо, що описані вище теоретичні протиріччя із цього питання можна вирішити, якщо законодавець доповнить Кримінальний кодекс України, наприклад, приміткою до статті 129 КК України про поняття погрози: «Погроза – це вид психічного насильства, що полягає у вираженні винним у будь-який спосіб наміру заподіяти істотну шкоду охоронюваним кримінальним законом інтересам потерпілого з метою зміни поведінки особи, чим спричиняється психічна травма потерпілому незалежно від наявності умислу на реалізацію погрози».

ЛІТЕРАТУРА

1. Устинова Т.Д. Бандитизм: уголовно-правовая характеристика / Т.Д. Устинова. – М. : Бизнес-школа «Интеc-Синтез», 1997. – 186 с.
2. Бабанли Р.Ш. Погроза вбивством: значення та місце в системі кримінального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Р.Ш. Бабанли. – К., 2010. – 18 с.
3. Токарчук Р.Е. Насилие как составообразующий признак хищений: вопросы уголовной ответственности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология, уголовно-исполнительное право» / Р.Е. Токарчук. – Омск, 2008. – 23 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : [170 000 слів] / гол. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2002. – 1428 с.
5. Словник-довідник з культури української мови / Д.Г. Гринчишин, А.О. Капелюшний, О.А. Сербенська, З.М. Терлак. – Львів : Фенікс, 1996. – 368 с.
6. Погроза // Українська радянська енциклопедія : в 12 т. / [О.К. Антонов, Ф.С. Бабичев, Б.М. Бабій та ін.]; за ред. М.П. Бажана. – 2-е вид. – К. : Гол. редакція УРЕ, 1974–1985. – Т. 8. – 1982. – С. 812–813.
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю.С. Шемшученка та ін. – К. : Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1998–2004. – Т. 5 : П–С. – 2003. – 733 с.
8. Панов Н.И. Квалификация насильственных преступлений : [учеб. пособие] / Н.И. Панов. – Х. : Изд-во Харьковского юрид. ин-та, 1986. – 54 с.
9. Бойцов А.И. Преступления против собственности / А.И. Бойцов. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2002. – 775 с.
10. Веселов Е.Г. О волевой деятельности принуждаемого лица при физическом или психическом принуждении (ст. 40 УК) / Е.Г. Веселов // Закон и судебная практика : сб. науч. статей ученых-юристов Краснодарского края и Республики Адыгея. – Краснодар : Изд-во Краснодарского юрид. ин-та МВД России, 2002. – С. 125–129.
11. Міщук І.П. Погроза щодо захисника чи представника особи як ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 398 КК України / І.П. Міщук // Держава і право : зб. наук. праць. Серія «Юридичні і політичні науки». – Вип. 53. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2011. – С. 552–556.
12. Чернявский А.Д. Психическое насилие при совершении корыстных преступлений: уголовно-правовые и криминологические проблемы : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.Д. Чернявский. – М., 1991. – 247 с.
13. Деякі аспекти конклюдентних дій // Правовий тиждень: щотижнева інформаційно-правова газета [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://legalweekly.com.ua>.
14. Храмов О.М. Криминологія вербальної агресії : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О.М. Храмов. – Х., 2003. – 19 с.
15. Фокин М.С. Уголовно-правовая характеристика угрозы как вида психического насилия / М.С. Фокин, В.Е. Дворцов // Вестник Тихоокеанского государственного университета. – 2013. – № 4(31). – С. 273–278.
16. Иванова В.В. Преступное насилие : [учеб. пособие для вузов] / В.В. Иванова. – М. : Книжный мир ; Изд-во ЮИ МВД РФ, 2002. – 83 с.
17. Вирок Золочівського районного суду Львівської області в справі № 1-36/2011 від 12 квітня 2011 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24187193>.
18. Вирок Сокирянського районного суду Чернівецької області в справі № 1-95/12 від 24 квітня 2012 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24560408>.
19. Вирок Єнакіївського міського суду Донецької області в справі № 230/26/14-к від 3 квітня 2014 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/38070396>.
20. Вирок Бершадського районного суду Вінницької області в справі № 202/2153/12 від 3 жовтня 2012 року // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/26328816>.